

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 81.14-01'28

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2026.39.7>

Леся ЗВОНСЬКА, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-5361-3554

e-mail: l.zvonska@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДАВНЬОГРЕЦЬКА МОВА ЕПІГРАФІЧНИХ ПАМ'ЯТОК ДОРІЙСЬКИМИ ТА ЗАХІДНО-ГРЕЦЬКИМИ ДІАЛЕКТАМИ: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ

Вступ. У дослідженні розглянуто поширення, локалізацію, класифікацію та специфічні риси груп дорійських та споріднених з ними західно-грецьких діалектів давньогрецької мови; особливості їхніх діалектних алфавітів та писемних пам'яток.

Методи. У процесі наукової розвідки застосовано такі методи: описовий, порівняльно-історичний, діалектологічний, зіставно-типологічний, контекстуальний та метричний аналіз.

Результати. Було описано універсальні та локально специфічні фонетико-морфологічні особливості групи дорійських та західно-грецьких діалектів. Проаналізовано епіграфічні пам'ятки критського, лаконського, аркадського, мегарського, егінського, коринфського, аргоського різновидів дорійського діалекту та фокідського, елейського, ахейського різновидів західно-грецьких діалектів. Виявлено, що окрім спільних діалектних рис, локальні різновиди мають специфічні лексико-граматичні риси, які можуть змінюватися впродовж часу. На прикладі аналізу епіграфічних пам'яток різних періодів розвитку давньогрецької мови (архаїчний, класичний, койне) показано, як залежно від локалізації окремих діалектів та їхнього представлення в літературі відбувалися чи, відповідно, не відбувалися явища впливу аттичного діалекту в класичний період чи явища діалектної уніфікації у часи койне. Встановлено, що групи дорійських та західно-грецьких діалектів виявилися найбільш стійкими в збереженні архаїчних прагрецьких морфо-фонетичних рис у діахронії давньогрецького періоду розвитку грецької мови та порівняно з іншими значними діалектними групами (іонійсько-аттична, еолійська).

Висновки. Аналіз мовних засобів репрезентації діалектних особливостей епіграфічних пам'яток показав як спільні фонетико-морфологічні риси, так і певні лексико-граматичні розбіжності в різних локальних центрах дорійських та західно-грецьких діалектів, які з плином часу (архаїчний, класичний та період койне) виявилися доволі стійкими і зазнали значно менше змін, ніж інші значущі діалектні групи давньогрецької мови (іонійські, еолійські).

Ключові слова: давньогрецька мова, дорійські діалекти, західно-грецькі діалекти, епіграфічні пам'ятки.

Вступ

Крито-мікенська складова писемності вийшла з ужитку після навали (у XII ст. до н.е., з центральної Греції) на Пелопоннес, Кіклади та Крит племені дорійців, що зруйнували Ахейську державу. На одному з островів Кіклад, на Тері, знайдено найдавніші (VIII ст. до н.е.) грецькі буквенні письмена, аналіз яких підтвердив їхню діалектну приналежність до писемності дорійських племен. Найдавніші грецькі написи на Тері (та інших островах, на Криті, в Аттиці та ін.), так і перші фрїгійські, лідійські, карійські, лікійські написи мали початково напрямком або справа наліво, подібно до фінікійсько-палестинського письма, або бустрофедон, який порівняно з іншими діалектними групами доволі пізно (з кінця V ст. до н.е.) змінився типовим напрямком зліва направо. Епіграфічні пам'ятки дорійськими і спорідненими з ними західно-грецькими діалектами представлені численними написами VIII–IV ст. до н.е. Ареал поширення цих діалектів був значно більшим, аніж іонійських та еолійських діалектів, але так склалася історична доля давньогрецької мови, що класичним літературним діалектом став представник не територіально переважаючих діалектів, а один із іонійської групи – аттичний діалект.

У літературі дорійські діалекти представлені у творах поетів Алкмана (VII–VI ст. до н.е.), Стесіхора (VII ст. до н.е.), Івіка (VI ст. до н.е.), Бакхіліда (505–450 рр. до н.е.), Піндара (522–446 рр. до н.е.), Феокріта (1-ша пол. III ст. до н.е.); у комедіях Епіхарма (524–435 рр. до н.е.); у філософських поемах Емпедокла (495–435 рр. до н.е.) та математичних трактатах Архімеда (287–212 рр. до н.е.). Хорові партії трагедій за традицією писалися дорійським діалектом.

Основний фокус уваги дослідниці історичної діалектології давньогрецької мови (Bourguet, 1927; Bueck, 1955; Bechtel, 1984) традиційно зосереджують на особливостях мови літературних текстів дорійськими та західно-грецькими діалектами або епіграфічними, що мають статус літературних (Гортинські закони, віршовані епітафії тощо). Значно меншою мірою представлені наукові розвідки, що стосуються написів і то лише окремими діалектами (Björkegren, 1922; Hanisch, 1933; Bueck, 1946). **Актуальність** нашого дослідження зумовлена недостатньою увагою в науковій літературі до діахронного аналізу менше значимих у літературному аспекті епіграфічних пам'яток, які проте виявляють чимало не зафіксованих діалектних лексико-граматичних особливостей мови окремих локальних центрів.

Методи

У процесі здійснення наукової розвідки застосовано комплекс лінгвістичних методів – як загальних, так і традиційних, зокрема: описовий, порівняльно-історичний, діалектологічний, зіставно-типологічний, контекстуальний та метричний аналіз.

Результати

Дорійські діалекти за локалізацією та схожістю мовних ізоглос можна розподілити на три великі групи (Bartoněk, 1972). **Перша група**, яка представлена найдавнішими писемними пам'ятками дорійського діалекту, це – так звана південно-східна, або острівна. Вона охоплює написи архаїчним дорійським алфавітом на Кікладах, зокрема на о. Тера. Такий саме дорійський діалект і початково (у VII ст.) такий саме алфавіт був також на інших островах південних Кіклад, як на захід від Тери, так і на схід (на Анафі, Астипалей). Подібна, але менш архаїчна

писемність була у давній терській колонії Кірені (в Лівії). До дорійсько-кікладського діалекту були близькі також говірки східного Криту (написи VII-VI ст. до н.е. з Пресоса, Дреноса та ін.), островів Карпата, Родоса (і його сицилійських колоній Гели, Акраганта), південноспорядських островів Телоса, Нісіра, Коса, Каліміни, також міста Кнід на півдні Карії.

Близько споріднені з південнокікладським діалектом були говірки центрального Криту (написи VI-V ст. з Літососу, Кнососу, Гортини, Фесту, Аксосу). Тут знайдено найбільший з архаїчних дорійських написів – відомі Гортинські закони (V ст. до н.е.) – дванадцять мармурових стел, заповнених бустрофедоном. У Гортині деякі літери писалися та вживалися інакше, ніж на Тері, але мали певну подібність до літер Родосу.

До центральнокритських близькі з діалектом та алфавітом західнокритські написи (VII-VI ст. до н.е.: Елевтерна, Кідонія, Херсонес та ін.). Таким чином, критські, південнокікладські та південноспорядські написи VII-V ст. до н.е. представляють собою острівну (південно-східну) групу дорійських діалектів.

Другу групу дорійських діалектів представляють написи V-IV ст. до н.е. з південного Пелопоннесу: Лаконії, Мессенії, також Гераклеї Мінойської (спартанської колонії в південній Сицилії), Таренту (спартанської колонії в південній Італії).

Третю групу дорійських діалектів представлена в написах VI-IV ст. до н.е. північно-східного Пелопоннесу та Саронічного узбережжя: Кінурії, Герміони, Трезена (та його колонії Галікарнас на північно-західному узбережжі Карії), східної Ароліди (Метана, Епідавр), західної Ароліди (Аргос, Тірінф, Клеони, Немея, Мікени), Фліунту, Сікіону, Корінфа (та його колоній у північно-східній Греції: в Акарнанії та на Левкаді, в Епірі та на Керкірі, також на Сицилії: Сиракузи, Акри), Мегари (та її сицилійської колонії Селінунт), острова Егіни.

У південніших областях (Кінурія, Герміона, Трезен, Метана) вживався різновид лаконського алфавіту, у північніших (Сікіон, Корінф, Мегара) – особливий архаїчний алфавіт.

На захід на Пелопоннесі і на північ (у середній та північній Греції) розселилися племена, які вважали себе нащадками другого сина Елліна – Еола, деякі з них говорили діалектами, близькими до дорійських. Тут виділяють **три західноорецьких діалектних групи**:

1) Еліда (на заході Пелопоннесу, центр – Олімпія);

2) Ахайя (північ Пелопоннесу) та острови Кефаленія, Закінф й Итака на північному заході від Пелопоннесу, також ахайські колонії в Італії (Метапонтій, Сибаріс, Кротон, Посейдонія);

3) з іншого боку Корінфської затоки – Фокіда (Дельфи та ін.), на захід від неї (за Парнассом) – Локрида Озолійська (Навпакт, Амфісса), на північ від неї Дорида (мешканці якої вважалися традиційно нащадками не Еола, а Дора), за нею, на північ від Фокіди, Локрида Епікнемідська (Дафнунт, Кнеміда, Скарфея, Троній) та на південному сході Локрида Опунтійська (на північ від Беотії: Опунт, Кінос); також Локрида Епізефірська (колонії в південній Італії, на південному сході сучасної Калабрії: Брундізія, Гідрунт). Далі на захід – Етолія, на північний схід від неї Еніда, а на захід Акарнанія, далі на північний схід Амфілохія (Аргос). За легендою, дорійці, що жили початково в Дориді, в союзі з локрами й етолійцями, під керівництвом гераклідів впливали з Навпакту до Пелопоннесу і підкорили його. Це переселення дорійців, підтвержене археологічними даними, відбулося у XII ст. до н.е.

Як зазначають дослідники (Buck, 1955; Звонська, 2011), усі дорійські діалекти мають суттєві фонетико-морфологічні особливості, передусім збереження архаїчних фонетичних та морфологічних рис. Зокрема, дигамма (F), яка в іонійському діалекті зникла в VIII ст. до н.е., тут збереглася ще в епоху еллінізму: *Fέρρον, Fάναξ*. Це явище споріднює дорійські діалекти з еолійськими, зокрема, лесбоським та фессалійським. Разом з ахейцями дорійці зберегли довгу α (в іонійсько-аттичному діалекті α довга перейшла в η): *μάτηρ, φάμα, έορτά, δάμος, ζατέω, μάν*. У дорійських діалектах панують свої правила контракції, відмінні від аттичного діалекту; наприклад, звуки α + ε контрагуються не в α, як у аттичному діалекті, а в η: *υκῆν* (атт. *υκᾶν*). Специфічним є звичне замінне подовження ο > οι: *έχοισα* (атт. *έχουσα*).

Як і в групі еолійських діалектів відбувається апокопа прийменників *άνά, παρά* перед усіма приголосними та прийменників *κατά* і *ποτί* (атт. *πρός*) перед наступним передньоязиковим приголосним: атт. *παρα ποταμόν* = *παρ' ποταμόν*; атт. *κατα τόν* = *κατ' τόν*, *ποτι τόν* = *ποτ' τόν*.

У системі імені спостерігаються теж чималі розбіжності з іонійсько-аттичними формами. *Nominativus pluralis* артикля на чоловічий та жіночий роди звучить *ταί, ταί*, демонструючи прагерецький мовний стан, коли артикль вживався як особовий або вказівний займенник на 3-тю особу однини та множини, про що свідчить збережений початковий звук τ- (іонійсько-аттичні відповідники *οί, αί*).

Іменник *βασιλεύς* у непрямих відмінках скорочує голошний перед голосним без перестановки часокількості: *βασιλέος, βασιλέα*. Закінчення родового відмінка множини першої відміни має вигляд *-ών: Μουσών*. У давальному відмінку множини першої та другої відмін є змішання закінчень з третьою відміною: *σοφοίσι(ν), κορυφαίσι(ν)*. Характерний прикметник *ίάρος* (іон. *ίερός*). Замість *πρώτος* виступає *πρότος* (< *πράτος*). Числівники *τέττορες* (атт. *τέτταρες*) і *Fίκατι* (атт. *έικοσι*). Своєрідною є займенникова парадигма: вживається займенник *τύ* на протизагу іонійсько-аттичному *ού*; вказівний займенник *τήνος* (атт. *έκείνος*) і зворотний *αύταυτοῦ* (атт. *έαυτοῦ*). Широко засвідчена форма *έμίν*, яка відповідає аттичному *έμοί*.

Найбільше характерних рис спостерігаємо у системі дієслова, зокрема, збереження первісних дієслівних закінчень *-τι, -ντι: δίδωτι* = атт. *δίδωσι, φέροντι* = атт. *φέρουσι*. Перша особа множини закінчується на *-μες* (в усіх інших діалектах на *-μεν*): *φέρομες, έστήσαμες* (< *έστημεν*) = атт. *έστησαμεν*. Інфінітив дієслів II дієвідміни закінчується на *-μεν* (атт. *-ναι*): *δίδωμι* > *δίδομεν, δόμεν* (атт. *διδόναι, δοῦναι*). Дуже поширений медіальний контрагований так званий *futurum doricum: φευγ-σ-έ-σ-ω* > *φευξοῦμαι, ποιη-σ-έ-σ-ω* > *ποιησῶ* і т.д. Дієслова на *-ζω* утворюють аорист на *-ξα*, футур на *-ξω: έδοκίμαξα, δοκίμαξω*. Інфінітив аориста закінчується на *-άξαι, -ίξαι: σκευάξω* > *σκευάξαι* (атт. *σκευάσαι*), *κομίξω* > *κομίξαι* (атт. *κομίσαι*).

Специфічно дорійськими є такі лексеми: частки *κά* (замість *κέ*), *γά* (замість *γέ*), прислівник *ποκά* (замість *ποτέ*).

Розглянемо фонетико-морфологічні особливості епіграфічних пам'яток з різних центрів дорійських діалектів та проаналізуємо їхні локальні особливості. Ми використовуємо матеріал із фундаментального та практично вичерпного зібрання давньогрецьких діалектних написів, укладеного під керівництвом відомого філолога-класика Фрідріха Бехтеля (Bechtel et al., 1905).

Найбільше особливостей, що простежуються в написах, має **критський діалект**. Для свистячого звука [s] на Криті, як і в більшості інших міст Греції, вживався не "цаде" (*σάν*), а "шин", що передавав фінікійсько-палестинський шиплячий звук, і графема якого була повернута

набик: так виникла грецька Σ (σίγμα). На Криті іноді використовувався "зайн" для позначення африкати "ц".

Серед фонетичних особливостей, зокрема: в архаїчних написах к і π замінують χ і φ, але θ звична; немає знака для позначення важкого придиha; ε позначає [ē] і [ē] (αἰλῆν < ἀλλῆν, ὄπε, ἄλε, πάντε), η передає відкритий і закритий звук [ē], що виник унаслідок компенсаторного подовження (ἤμεν < ἔσμεν), тобто немає чіткого розмежування у використанні знаків η і ε; звичне звуження ε > ι (θεοί = θεοί); передача етимологічного *d + j через δ (в інших діалектах відтворюється через ζ); характерне оглушення: θροπά = τροφή; κλεύκιος = γλεύκος; існує позначення за допомогою дигамми другого елемента дифтонга; ἄφτον; у групі -σθ- не позначається -σ-; використовуються дві графеми для передачі африкат: παπίδων = φηφίζων. Для морфологічної системи характерно: закінчення інфінітива атематичних основ -μεν, тематичних -εν; коротке закінчення акузатива множини -ος; збереження первісного закінчення акузатива множини: καδεστάνς = καδεστάς; μαιτύρανς = μαιτύρας.

Критський діалект має численні лексичні особливості порівняно з аттичними лексемами, на кшталт: ἵκατι = ἔικοσι; *Ἴσφος* = ἴσος; *λαγαίω* – звільняти; *κρέμα* = *χρήμα*; *Ἐρκσιεν* критська форма кон'юнктива від деномінативного дієслова, в основі якого лежить *ἔργον*; часто зустрічається узгодження в множині при слові *πόλις*.

Зазначені лексико-граматичні особливості можна простежити в наведених написах.

Крит, напис на камені VI ст. до н.е.:

Ἄδ' ἔφαδε πόλι ἐπεὶ κα κομησίε δέκα *Ἐτίδων* τὸν ἄφτον μὴ κομῆν. αὶ δὲ κομησίε, ὄπε δικασσίε, αὐτὸν ὀπήλεν διπλεὶ κάφτον, θιὸς ὄλοι ὄν, ἄκρηστον ἤμεν, ἄς δδοι, κῶτι κομησίε μηδὲν ἤμην. ὁμόται δὲ κόσμος κῶι δάμιοι κῶι ἵκατι οἱ τὰς πόλιος.

Особливостями цього напису, окрім вищеперелічених, є також такі: *δικασσίε* позначає кон'юнктив від *δικάζειν*; *θιὸς ὄλοι ὄν* незрозуміла частина тексту; можливо, *ὄλοι* 2 ос. одн. аог. асі. від *ὄλλυμι* з *ὄς* у значенні вказівного займенника.

Приклад пізніших написів із критського міста Гортина, ушлявленого найдавнішою писемною пам'яткою законів цього полісу, так званими Гортинськими законами.

Гортина, напис на камені, бустрофедон, V ст. до н.е.

Θιοί. τὰδ' ἔφαδε τοῖς Γορτυνίοις παπί(δ)δονσι· τὸν ἀπελευθέρων ἐκοσῆμεν ὄτιμι καλῆι κατα*Ἴοκί(δ)δε(θ)θαи* Λατῶσιον ἐπὶ τὰи *Ἴσφαι* καὶ τὰи ὁμοίαι, καὶ μετῖνα τοῦτον μετε καταδῶλδ(θ)θαи μετε συλῆν· αὶ συλλίойто, τὸν κσῆνιον κόσμον με *λαγαίен*. αὶ δὲ μελέοиен, ἐкатὸн στατῆρανς *Ἐкаστοн* τὸнς τίтанς ἐστέіса(θ)θαи, καὶ τὰн διπλείан τὸн κρέμάτὸн ἐсτέісантанς ἀποδόμῆн αὶ δ' οἱ τίται με *Ἐрксиен* αὶ ἔγρα(τ)ται, τὰн διπλείан ἄтан *Ἐкаστοн* αὐτὸн τὸи μεπομένοи ἀποδόμῆн καὶ τὰи πόλι θέμῆн.

Діалектні особливості: у групі -σθ- не позначається -σ-; *παπίδων* = *φηφίζων*; *ὄτιμι dat. sg.* від *ὄστις*; *λῆи* < *λάω*; *Λατῶσιον* – мешканці міста, названого за храмом Латони; *Ἴсфос* = *ἴсος*; *лаγαίω* – звільняти; *κρέμα* = *χρήμα*; *Ἐрксиен* форма кон'юнктива від *ἔργω*.

Гортина, напис на камені, бустрофедон, V ст. до н.е.

Αὶ τέκοи γυνὰ κῆруноса ἐπελεύσαι τὸи ἀνδρῖ ἐπὶ στέγαν ἀντὶ μαιτύрдн τριδн. αὶ δὲ με δέκσαιто, ἐпὶ τὰи ματρῖ ἔμεн τὸ τέнкον ἔ τράпῆн ἔ ἀποθῆμεн ὀркидῆрод δ' ἔμεн τὸс кадеστάνς каи τὸс μαιτύρανς, αὶ ἐπελεύса. αὶ δὲ *Ἴοκῆа* τέκοи κῆреуноса, ἐπελεύσαι τὸи πάσαι τὸ ἀνδρός, δс ὀπυε, ἀντὶ μαιτύрдн дуδн. αὶ δὲ ка με δέксεται ἐпὶ τὸи πάσαι ἔμεн τὸ τέнкον τὸи τὰс *Ἴοκῆас*. αὶ δὲ τὸи αὐτὸи αὐтнν ὀпυίοито прὸ τὸ ἐνιαυτῶ, τὸ παιδίон ἐпὶ τὸи πάσαι ἔμεн τὸ *Ἴοκῆос*, κῶркидῆтерон ἔμεн

τὸн ἐπελεύσανта καὶ τὸс μαιτύρανς. γυνὰ κῆреуноса' αὶ ἀποβάλοи παιδίон прῖн ἐπελεύσαι κατὰ τὰ ἐγραμμένα. ἐλεύθῆро мῆн катастаσει πεντέκονта στατῆρανς, δῶлд пένте καὶ *Ἴкаτῖ* αὶ ка νικαθεῖ. οἱ δε ка м εἴε тис στέγα ὀпυи ἐπελεύσει ἔ αὐтὸн мῆ ὀреи, αὶ ἀποθεῖε τὸ παιδίон, ἄпатон ἔμεн. αὶ κύσαιто καὶ τέκοи *Ἴοκῆа* με ὀпυиоμένα, ἐпὶ τὸи тιο παтрὸс πάσαι ἔμεн τὸ τέнкον, αὶ δ' ὁ παтῆр με δδοи ἐпὶ τὸис τὸн ἀδελпιδн πάσαιс ἔмен.

Окрім уже відомих фонетико-морфологічних особливостей, зустрічаємо діалектні лексеми та їх відмінкові словоформи: *γυνὰ* = *γυνή*; *μαιτύρον* < *μάρτυς*; *πάστας* – власник, господар; *καδεστάνς* = *καδεστάς*; *μαιτύρανς* = *μαιτύρας*.

Наступним по кількості збереження архаїчних мовних явищ та вжитком особливих фонетико-морфологічних форм і лексем є **лаконський діалект**, що охоплює дві великі області на півдні Пелопоннесу: Спарту, її колонії (Тарент, Гераклея) і Мессенію. Мессенський діалект відомий за небагатьма написами, зате для лаконського діалекту відомі понад 2000 пам'яток. Поява дорійців на цих територіях датується меже II і I тис. до н.е. До їхнього приходу ці території (особливо Мессенія) були заселені носіями мікенського діалекту. Деякі риси субстратного походження не мають паралелей у мові інших областей Греції. Про лаконський діалект можна судити й за такими літературними текстами, як пародіювання мови спартанців у комедіях Аристофана. Лаконський діалект має прямого нащадка – цаконський діалект новогрецької мови. Історичним продовженням лаконського діалекту на півдні Пелопоннесу є безписемна цаконська мова у Тайгетських горах; значні сліди залишив лаконський субстрат у сучасних грецьких говірках південної Італії.

Основні особливості: зберігся у нескладовий, що на письмі передавався дигаммою; *Ἰάναξ*, *Ἰορθείαι*; відсутня асибіляція *τι > σι*, але водночас з IV ст. до н.е. *σιός* = *θεός*; перехід "сильного" інтервокального -s- у -h-: *πάηιν*; кінцева -с переходить у -r починаючи з II ст. до н.е.; *διακάτται* = *διακόσιοι*; *τῆτρακάτται* = *тетраκόσιοι*.

Олімпія, часу II Мессенської війни (бл. 490 р. до н.е.)

Δέξο, *Ἰάναξ*, *Κρονίδα Ζεῦ Ολύμπιε*, κάλον ἀγαλμα

ηιλῆῤοи θυμοῖ τοῖλ Λακεδαμονίοис

Ἰορθείαι τὰδ' Ἀρήξипπος νικῶн ἀνέσрке

ἐн συνόδοис паίδων πάηин ηορηн φανερά.

У цій метричній епітафії, написаній дистихом елегійним, спостерігаємо також повну асиміляцію кінцевого приголосного звука артикля: *τοῖλ Λακεδαμονίοис*.

Тегея, бронзова табличка кінця V ст. до н.е.

Α *Ἰουθιαи* τὸи *Ἰιλαχάιο* διακάτται мναῖ αὶ κ' αὐтὸс εἶ, ἴтῶ ἀνελέсθῶ αὶ δὲ κ' ἀποθάνῆи, τὸн τέнкῶн ἔмен, ἐπει ка пένте *Ἐтῆта*; ηῆβонти αὶ δὲ ка με γένῆται τέκна. τὸн ἐпидикатὸн ἔмен διαγνόμεн δὲ τὸс *Ἰεγάτας* кат τὸн θεθμόн.

В *Ἰουθιαи* паркатῆка τὸи *Ἰιλαχάιο* τῆτρακάτται мναῖ ἀργυρίῶ. εἶ мῆн ка ζῶε, αὐтὸс ἀνελέсθῶ, αὶ δὲ ка με ζῶε, τὸи υἱοῖ ἀνελόсθῶ τὸи γνῆсиои, ἐπει ка ἔβασонти пένте *Ἐтῆта*: εἶ δὲ ка με ζῶнти, таῖ θυγατῆρες ἀνελόсθῶ таи γνῆсiai: εἶ δὲ ка με ζῶнти, τὸи νόθοи ἀνελόсθῶ' εἶ δὲ ка με νόθοи ζῶнти, τὸи ἔσсиота πόθikes ἀνελόсθῶ εἶ δὲ κ' ἀνφилέγонти, τὸи *Ἰεγάтаи* διαγνόνтῶ кат τὸн θεθμόн.

У цій епіграфічній пам'ятці простежуємо такі явища: *αἶ ка* = *εἶ ἀν*; *διακάτται* = *διακόσιοι*; *ἐпидикатос* – законний; *θεθμός* – закон; *τῆτρακάτται* = *тетраκόσιοι*; *ἔссиота* = *ἄγγισта*; *πόθikes* можливо, відповідає *προσῆκοντες* – родичі; *ἀνφилέγонти* без виправлення може бути аркадською формою (= *ἀμφилέγωνται*).

Гераклея, зачин указу, IV ст. до н.е.

Ἐφορος Ἀρίсταρχος *Ἰηρακλείδα*: мῆс Ἀπελλαῖος ηα πόλις καὶ τὸи ὀристаί, *Ἐ* τρίπους *Ἰιλωνύμοс* *Ζωपुरίска*, пῆ карυкеῖон Ἀπολλώνιος *Ἰηρακλήτω*, αἶ пῆлта *Δάζιμοс*

під впливом еолійського діалекта закінчення датива -εσσι конкурує з -οις (Thumb, 1959; Звонська, 2011).

Нижче наведена епітафія дистихом елегійним, окрім типових діалектних особливостей, містить форми οὐδὶς = οὐδέις; τυ – форма азузатива за аналогією до номінатива; πολός = πολούς.

Фокіда, стела VI ст. до н.е.

χαῖρε Χάρων, οὐδὶς τυ κακός λέγει οὐδὲ θανόντα,
πολός ἀντροῖον λυσάμενος καμάτῳ.

Акарнанія, епітафія, поч. V ст. до н.е.

Προκλείδας τόδε σάμα κεκλῆσεται ἐγγύς ὁδοιο,
ἡδὲ περὶ τὰς αὐτὸ γὰς θάνε βαρνάμενος.

Специфічні форми: Прокλείδας – форма генетива; βαρνάμενος = μαρνάμενος.

Окрім того, у пізнішому написі зустрічаються такі форми: – *háyevn* = *áyevn*; *é* = *ék*; *ánátwos* = *ánatí*; *ái* = *éi* *ámarán* = *hémérwv*; *thwéw* від *thwá*; *ándixázw* = *ána-dixázw* – сперечатися; *ópágon* = у красисі *ó epágon*; *éxthós* = *éktós*. Простежимо це в нижче наведеній епіграфічній пам'ятці:

Локрида Озольська, бронзова таблиця V ст. до н.е.

Α: τὸν ξένον μὲ *háyevn* ἐτ τὰς Χαλείδος τὸν Οἰανθέα, μεδὲ τὸν Χαλειέα, ἐτ τὰς Οἰανθίδος, μεδὲ χρῆματα αἰ τις συλλοῖ τὸν δὲ συλόντα *ánátos* συλῆν. τὰ ξενικά ἐθ θαλάσσας *háyevn* ἄσυλον πλάν ἐλ λιμένους τὸ κατὰ πόλιν. *ái* κ' *ádikós* συλῶι, τέτορες δραχμαί *ái* δὲ πλέον δέκ' *ámarán* ἔχοι τὸ σῦλον, *hēmíolion* ὀφλέτῳ *Fóti* συλάσαι. *ái* μεταΦοικεῖοι πλέον μῆνός *é* ὁ Χαλειεύς ἐν Οἰανθέα *é* Οἰανθεύς ἐν Χαλείδι, ταῖ ἐπιδαμῖαι δίκαι χρῆστω. τὸν πρόξενον, *ái* ψευδέα προξενέοι διπλεῖοι θοιέστω.

В: *ái* κ' *ándixázwvnti* τοῖ ξενοδίκα, *épómotas* *heléstō* ὁ ξένος *ópágon* τὰν δίκαι *éxthós* *proxeinō* καὶ *Fidō* ξένῳ *áristínđan*, ἐπὶ μὲν ταῖς *mnaiáiais* καὶ πλέον *pentekáidek'* *ándras*, ἐπὶ ταῖς *meiónois* *énné'* *ándras*. *ái* κ' ὁ *Phastós* ποῖ τὸν *Phastón* *dikázetai* κατ τὰς *sinbolás*, *damiorγός* *heléstai*, τὸς *horokómotas* *áristínđan* τὰν *pentorkían* *ómósantai*, τὸς *horokómotas* τὸν αὐτὸν *horkon* *ómnev*. *plēthn* δὲ *nikēv*.

Елейський діалект відомий завдяки численним написам з Олімпії; був поширений у північно-західному Пелопоннесі. Традиційно розглядається як проміжна ланка між північно-західними і дорійськими діалектами Пелопоннесу. У написах Олімпії чітко прослідковується нівелювання діалектних явищ у міру зміцнення політичного престижу Олімпійських ігор.

Основні особливості: ротацізм (τοῖρ = τοῖς, τῖρ = τῖς); *καδαλέμενοι* = атт. *καταδηλούμενοι* від *καταδελέομαι* з розвитком *κατδ->καδδ->καδ*.

Діалектні особливості, що трапляються в написах елейським діалектом: *éa* = *éñ*, *sinévan* = *sinéiev*; *toí* = *tođí*; *par* = *perí*; *éparoi* = *éféerw*.

Законодавчий напис з Олімпії (бронзова таблиця IV ст. до н.е.)

θεός· *túxa*. *taír* δὲ *geneair* μὰ *fyrađeíhm* *mađe* κατ' ὁποῖον τρόπον, *mate* *éresenaitéran*, *mate* *thlyutéran*, *mate* τὰ *chríματα* *damosiwmen*. *ái* δὲ *tyr* *fyrađeioi* *áite* τὰ *chríματα* *damosióa*, *fyugéto* *pót* τῷ *Díor* *tlwlympíw* *áímatop*, *kai* *katiairaíwv* ὁ *dhloyhpr* *ánáator* *hstō*. *éxhstō* δὲ, *káí* *ka* *fyrađeúan*ti, *toí* *dhloyménoi* *noστittrh* *káí* *áttáymov* *hmen*, *óssa* *ka* *ústatrín* *génwvntai* τῶν *perí* *Púrrwvna* *damiorγwv*. *toír* δὲ *ép'* *á(σ)ιστα* *ma* *ápodósasai* *mate* *ékpémψai* τὰ *chríματα* *toír* *fyrađeossi*. *ái* δὲ *ti* *taútwv* *par* τὸ *grámma* *poíeoi*, *ápotinétō* *diplá]sion* τῷ *ka* *ékpémψa* *kai* τῷ *ka* *ápodwtaí*. *ái* δὲ *tyr* *ádealtwíhate* *tasátalan*, *wr* *ágalmatofwran* *éonta* *páshrhv*.

Звертають на себе увагу такі лексико-граматичні особливості: *fyrađeúw* – бути вигнанцем; *éresenaitéros* – по чоловічій лінії; *áímatos* – *gen. causae*; *pót* τῷ *Díor* – з волі Зевса; *dhloyhpr* очікувалося *b dhloymévor*; *ánáator* =

án-áatos; *noστittrō* – звертатися з проханням про репатріацію; *áttáymov* = *ázhýmov*; *ápodósasai* = *ápodósθai*; *á(σ)ιστα* суперлатив від *ághli*; *ádealtwíhate* можливо, від *δέλτοι* – таблиці; *ágalmatofwroi* = *íerosúloi*.

Ахейський діалект. Основна частина текстів належить до епохи, коли діалектні особливості стиралися під впливом койне. Ахейський союз (280–146 pp. до н.е.) включав ряд дорійських держав, що сприяло проникненню рис дорійських діалектів; з іншого боку, деякі риси ахейського діалекту проникали у діалекти Пелопоннесу.

Основні особливості: *ín* = *éiv*; збереження *F* і *h* аж до III ст. до н.е.; тематичний інфінітив на -ев; це паралель з аркадським діалектом (проте в обох діалектах – під впливом дорійського); майбутній час на -seo- (вплив дорійського діалекту); аорист на -ξα від дієслів на -ζω (вплив західно-грецьких діалектів); закінчення *gen. sg.* чол.р. I відміни -α; проте, коли у віршованих написах е наслідування Гомера, то генетив закінчується на -οιο.

Кефаленія, напис на диску 2-ї пол. VI ст. до н.е.

Ἐχσοῖδα μ' *ánéthēke* *DiFós* *phōrov* *megáloi* *chálkeov*, *hōi* *nikase* *Kephalánas* *megathūmōs*.

Варто прокоментувати словосполучення *Ἐχσοῖδα μ'*, де слова, можливо, зв'язані одним наголосом, звідки асиміляція *sm>* (*m*)*m*.

Наступний присвятний напис дистихом елегійним має такі характерні особливості: *Fē* < *sue*; *ín* = *éiv*.

Метопонт, V ст. до н.е.

χαῖρε, *Fánaξ* *H(ē)ráklēs*.

Nikómachós μ' *éptō*, ὁ *toi* *kerameús* μ' *ánéthēke*.

dhós δὲ *F'* *ín* *ánthrōpovs* *dóξαν* *éxēv* *ághth(á)v*.

Діми, частина священних законів, III ст. до н.е.

Δαμатρίους τὰς *γ[υ]v[α]ίκες* *míte* *chrúsiov* *éxev* *pléon* *ódelō* *ólkan* *mhdē* *lwptiov* *poikílov* *míte* *porphuréan*, *míte* *phmuthiōsthai* *míte* *aúlhn*. *éi* δὲ *ka* *parbállhetai*, τὸ *ierón* *kataraásthō* *wś* *parsebéousa*. *Δαματρίovs* _ _ _

Незважаючи на пізній час напису, III ст. до н.е., коли в койне вже впродовж майже двох століть стиралися діалектні особливості, маємо відчутні доризми; окрім уже згаданих, ще такі: *ódelós* = *óbolós*; *ph-* = *phi-*; звичну діалектну апокопу *parbállhetai* = *parabállhetai*.

Дискусія і висновки

Аналіз мовних засобів репрезентації діалектних особливостей епіграфічних пам'яток показав як спільні фонетико-морфологічні риси, так і певні лексико-граматичні розбіжності в різних локальних центрах дорійських (критський, лаконський, аркадський, мегарський, егінський, коринфський, аргоський) та західногрецьких діалектів (фокідський, елейський, ахейський). На прикладі аналізу цих епіграфічних пам'яток, що датуються різними періодами розвитку давньогрецької мови (архаїчний, класичний, койне), показано, як залежно від локалізації окремих діалектів та їхнього представлення в літературі відбувалися чи, відповідно, не відбувалися явища впливу аттичного діалекту в класичний період чи явища діалектної уніфікації у часи койне. Встановлено, що групи дорійських та західно-грецьких діалектів виявилися найбільш стійкими в збереженні архаїчних прагрецьких морфо-фонетичних рис у діахронії давньогрецького періоду розвитку грецької мови та порівняно з іншими значимими діалектними групами (іонійсько-аттична, еолійська).

Джерела фінансування. Фінансування забезпечено Київським національним університетом імені Тараса Шевченка.

Список використаних джерел

Звонська, Л. (2011). *Історія грецької мови*. ВПК "Київський університет". Bartoněk, A. (1972). *Classification of the West Greek Dialects at the Time about 350 B.C.* Adolf M. Hakkert. English (translated from Czech).

- Bechtel, Fr. (1984). *Die griechischen Dialekte*. Vol. 2. Weidmann.
- Bechtel, F. et al. (1905). *Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften von Hrsrg. von Hermann Collitz*. Vandenhoeck & Ruprecht.
<https://www.waterstones.com/book/sammlung-der-griechischen-dialekt-inschriften-von-f-bechtel-et-al-hrsrg-von-hermann-collitz-volume-2/hermann-collitz/9781314418118&ved=2ahUKEwjBjbal9MuQAxUJ2wlHHeAJBBMQFn0ECDsQAQ&usg=AOvVaw0RxGECB1Gy5pDra3f85SPv>
- Bjökregren, R. (1922). *De sonis dialecti Rhodiaca*. E. Kiekers und A. Scherer.
- Bourguet, E. (1927). *Le dialecte laconien*. Champion. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.persee.fr/doc/reg_0035-2039_1929_num_42_198_6965_t1_0463_0000_3&ved=2ahUKEwj11Ye9cuQAxXr0gIHZAHDjsQFnoECBkQAQ&usg=AOvVaw1gAOTRpaU1o4x1FhZUWrN3
- Buck, C.D. (1946). The Dialect of Kyrene. *Classical Philology*, 41, 129–134. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.journals.uchicago.edu/toc/cp/1946/41/3&ved=2ahUKEwi3i5yh-cuQAxWDhv0HHX2SArEQFnoECBkQAQ&usg=AOvVaw3q6AijPs_9PWJ8RognnEWu
- Buck, C.D. (1955). *The Greek Dialects*. University of Chicago Press. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://archive.org/details/greekdialectsgra0000buck&ved=2ahUKEwjy0YL_9cuQAxWgzwlHHanrPCgQFnoECBkQAQ&usg=AOvVaw2UETHbZqQkkA5S2J4cFG8d
- Hanisch, E. (1933). *De titulorum Argolicorum dialecto*. Wilhelm Vollgraff.
- Thumb, A. (1959). *Handbuch der griechischen Dialekte*. Winter.
- References**
- Bartoněk, A. (1972). *Classification of the West Greek Dialects at the Time about 350 B.C.* Adolf M. Hakkert. English (translated from Czech).
- Bechtel, Fr. (1984). *Die griechischen Dialekte*. Vol. 2. Weidmann.
- Bechtel, F. et al. (1905). *Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften von Hrsrg. von Hermann Collitz*. Vandenhoeck & Ruprecht.
<https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.waterstones.com/book/sammlung-der-griechischen-dialekt-inschriften-von-f-bechtel-et-al-hrsrg-von-hermann-collitz-volume-2/hermann-collitz/9781314418118&ved=2ahUKEwjBjbal9MuQAxUJ2wlHHeAJBBMQFn0ECDsQAQ&usg=AOvVaw0RxGECB1Gy5pDra3f85SPv>
- Bjökregren, R. (1922). *De sonis dialecti Rhodiaca*. E. Kiekers und A. Scherer.
- Bourguet, E. (1927). *Le dialecte laconien*. Champion. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.persee.fr/doc/reg_0035-2039_1929_num_42_198_6965_t1_0463_0000_3&ved=2ahUKEwj11Ye9cuQAxXr0gIHZAHDjsQFnoECBkQAQ&usg=AOvVaw1gAOTRpaU1o4x1FhZUWrN3
- Buck, C.D. (1946). The Dialect of Kyrene. *Classical Philology*, 41, 129–134. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.journals.uchicago.edu/toc/cp/1946/41/3&ved=2ahUKEwi3i5yh-cuQAxWDhv0HHX2SArEQFnoECBkQAQ&usg=AOvVaw3q6AijPs_9PWJ8RognnEWu
- Buck, C.D. (1955). *The Greek Dialects*. University of Chicago Press. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://archive.org/details/greekdialectsgra0000buck&ved=2ahUKEwjy0YL_9cuQAxWgzwlHHanrPCgQFnoECBkQAQ&usg=AOvVaw2UETHbZqQkkA5S2J4cFG8d
- Hanisch, E. (1933). *De titulorum Argolicorum dialecto*. Wilhelm Vollgraff.
- Thumb, A. (1959). *Handbuch der griechischen Dialekte*. Winter.
- Zvonska, L. (2011). *History of the Greek Language*. PPC "Kyiv University" [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 09.11.25
 Прорецензовано / Revised: 28.12.25
 Схвалено до друку / Accepted: 27.02.26
 Опубліковано / Published: 21.04.26

Lesia ZVONSKA, DSc (Philol.), Prof.
 ORCID ID: 0000-0001-5361-3554
 e-mail: l.zvonska@knu.ua
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ANCIENT GREEK LANGUAGE OF EPIGRAPHIC MONUMENTS IN DORIC AND WESTERN GREEK DIALECTS: COMMON AND DIFFERENT

Background. *The study examines the distribution, localization, classification, and specific features of the Doric and related Western Greek dialect groups of Ancient Greek; the features of their dialectal alphabets and written monuments.*

Methods. *In the process of scientific exploration, the following methods were used: descriptive, comparative-historical, dialectological, comparative-typological, contextual and metrical analysis.*

Results. *Universal and locally specific phonetic-morphological features of the group of Doric and Western Greek dialects were described. Epigraphic monuments of the Cretan, Laconian, Arcadian, Megarian, Aeginetan, Corinthian, Argive varieties of the Doric dialect and the Phocian, Eleatic, Achaean varieties of the Western Greek dialects were analyzed. It was found that in addition to common dialectal features, local varieties have specific lexical-grammatical features that can change over time. Using the example of the analysis of epigraphic monuments of different periods of the development of the ancient Greek language (archaic, classical, Koine), it is shown how, depending on the localization of individual dialects and their representation in literature, the phenomena of the influence of the Attic dialect in the classical period or the phenomena of dialectal unification in Koine times occurred or, respectively, did not occur. It has been established that the groups of Doric and Western Greek dialects were the most stable in preserving archaic Proto-Greek morpho-phonetic features in the diachrony of the ancient Greek period of the development of the Greek language and in comparison with other significant dialect groups (Ionian-Attic, Aeolian).*

Conclusions. *The analysis of linguistic means of representing dialectal features of epigraphic monuments showed both common phonetic-morphological features and certain lexical-grammatical differences in various local centers of Doric and Western Greek dialects, which over time (archaic, classical, and Koine periods) turned out to be quite stable and underwent significantly fewer changes than other significant dialect groups of the ancient Greek language (Ionian, Aeolian).*

Keywords: *Ancient Greek language, Doric dialects, Western Greek dialects, epigraphic monuments.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.